ИНСОН КАПИТАЛИ ВА РАҚАМЛИ ЖАМИЯТ

Ихтияров Фарход Акмалович
УзМУ мустақил тадқиқотчиси, социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент Осиё халқаро университети доцент
e-mail: farxod.ixtiyarov.77@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур тезисда рақамли жамият шароитида инсон капиталининг институционал ривожланишнинг ички ҳаракатлантирувчи кучи сифатидаги роли илмий-назарий жиҳатдан ёритилган. Инсон капиталининг давлат бошқаруви ва фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини интенсивлаштириш, институционал мослашувчанликни таъминлаш, рақамли трансформация жараёнларини жадаллаштириш ҳамда бошқарув қарорлари самарадорлигини оширишдаги аҳамияти таҳлил қилинган. Инсон капиталининг билимлар иқтисодиёти, институционал инновациялар, маълумотларга асосланган қарорлар қабул қилиш ва узлуксиз таълим тизими билан ўзаро боғлиқлиги асослаб берилган. Рақамли жамиятда инсон интеллектуал салоҳияти, касбий компетенциялари ва инновацион фикрлаш қобилияти давлат ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг узоқ муддатли барқарор ривожланишини таъминловчи муҳим стратегик ресурс сифатида талқин этилган.

Калит сўзлар: инсон капитали, рақамли жамият, институционал ривожланиш, давлат бошқаруви, фуқаролик жамияти, рақамли трансформация, институционал мослашувчанлик.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ВНУТРЕННЯЯ ДВИЖУЩАЯ СИЛА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ

АННОТАЦИЯ

В тезисе раскрывается научно-теоретическая роль человеческого капитала как внутренней движущей силы институционального развития в условиях цифрового общества. Проанализировано значение человеческого капитала в интенсификации деятельности государственного управления и институтов гражданского общества, обеспечении институциональной адаптивности, ускорении процессов цифровой трансформации и повышении эффективности управленческих решений. Обоснована взаимосвязь человеческого капитала с экономикой знаний, институциональными инновациями, принятием решений на основе данных и системой непрерывного образования. Интеллектуальный потенциал человека, профессиональные компетенции и способность к инновационному мышлению в цифровом обществе рассматриваются как важнейшие стратегические ресурсы обеспечения долгосрочного устойчивого развития государственных институтов и институтов гражданского общества.

Ключевые слова: человеческий капитал, цифровое общество, институциональное развитие, государственное управление, гражданское общество, цифровая трансформация, институциональная адаптивность, коллективный интеллект.

HUMAN CAPITAL AS AN INTERNAL DRIVING FORCE OF INSTITUTIONAL DEVELOPMENT IN A DIGITAL SOCIETY

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ABSTRACT

This thesis explores the scientific and theoretical role of human capital as an internal driving force of institutional development in the context of a digital society. It analyzes the importance of human capital in intensifying public administration and civil society institutions, ensuring institutional adaptability, accelerating digital transformation processes, and improving the effectiveness of managerial decision-making. The interrelationship between human capital, the knowledge economy, institutional innovation, data-driven decision-making, and lifelong learning is substantiated. In a digital society, human intellectual potential, professional competencies, and innovative thinking are considered essential strategic resources for ensuring the long-term sustainable development of public institutions and civil society organizations.

Keywords: human capital, digital society, institutional development, public administration, civil society, digital transformation, institutional adaptability.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал рақобатни кучайтиришда ҳам муҳим роль ўйнайди. Давлат органлари, нодавлат ташкилотлар ва хусусий сектор ўртасидаги рақобат хизматлар сифатини оширишга олиб келади. Бу рақобатда устунликка эришиш эса, аввало, инсон капитали даражасига боғлиқ бўлади. Қайси институтда билимли, инновацион фикрлайдиган ва юқори малакали кадрлар кўпроқ бўлса, у шу даражада самарали фаолият юритади.[1] Шу билан бирга, инсон капитали институционал таваккалчиликларни бошқаришда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Рақамли технологиялар билан боғлиқ хавфлар – киберҳужумлар, маълумотлар йўқолиши, тизим носозликлари каби ҳолатлар профессионал кадрлар орқали бартараф этилади. Бу эса давлат ва фуқаролик жамияти институтларининг барқарор фаолиятини таъминлашга хизмат қилади.

Инсон капитаи фақат мавжуд тизимларни самарали ишлатиш билан чекланмай, балки уларни қайта қуриш, мослаштириш ва янги шароитларга интеграция қилиш қобилиятини ҳам белгилайди.[2] Давлат бошқарувида бу ҳолат айниқса яққол кўринади, чунки рақамли трансформация жараёнлари доимий янгиланишни, тезкор қарор қабул қилишни ва юқори даражадаги мувофиқлаштиришни талаб қилади.[3] Давлат хизматчилари фаолиятида инсон капитали сифати ошган сари, бошқарув жараёнларида формаллик камайиб, натижага йўналтирилганлик кучаяди. Рақамли воситалар орқали иш жараёнларини автоматлаштириш орқали инсон омили хатолари қисқаради, аммо шу билан бирга янги талаблар – алгоритмларни тушуниш, маълумотларни интерпретация қилиш, технологиялар билан уйғун ишлаш қобилияти пайдо бўлади. Бу эса инсон капиталининг сифат жиҳатдан чуқур трансформациясини англатади.

Фуқаролик жамияти институтлари фаолиятида инсон капитали жамоавий ақл (collective intelligence) шаклланишида асосий омил ҳисобланади.[4] Рақамли платформалар орқали турли ижтимоий гуруҳлар, экспертлар ва фаол фуқаролар бирлашиб, мураккаб ижтимоий муаммоларга

---

[1] Норт Д. Институтлар, институционал ўзгаришлар ва иқтисодий натижалар. — Кембриж: Кембриж университети нашриёти, 1990. — 159 б.

[2] Беккер Г. С. Инсон капитали: таълимга алоҳида эътибор қаратилган назарий ва эмпирик таҳлил. — 3-нашр. — Чикаго: Чикаго университети нашриёти, 1993. — 412 б.

[3] Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти. Рақамли ҳукумат сиёсатининг концептуал асослари: рақамли ҳукуматнинг олти ўлчами. — Париж: ИҲТТ нашриёти, 2020. — 40 б.

[4] Кастельс М. Тармоқ жамиятининг юксалиши. — 2-нашр. — Оксфорд: Уайли-Блэквелл, 2010. — 656 б.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ечим топишда иштирок этади. Бу жараёнда ҳар бир иштирокчининг билим ва тажрибаси умумий натижага таъсир кўрсатади, натижада эса институционал қарорлар сифат жиҳатдан яхшиланади. Рақамли жамият шароитида инсон капитали вақт ва макон чекловларини қисқартириш орқали институционал фаолият самарадорлигини оширади. Масофавий ишлаш, онлайн ҳамкорлик ва виртуал ташкилотлар фаолияти кенгайиб, давлат ва жамият институтлари янада мослашувчан тус олади. Бу эса инсон капиталидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради ва унинг иқтисодий ҳамда ижтимоий самарадорлигини оширади.

Инсон капитали рақамли жамиятда маданий трансформацияни ҳам рағбатлантиради. Янги технологиялар жорий этилиши билан жамиятда янги қадриятлар, хулқ-атвор нормалари ва мулоқот шакллари пайдо бўлади. Бу жараёнда инсон капитали мазкур ўзгаришларни англаш, қабул қилиш ва жамиятга татбиқ этишда воситачи вазифасини бажаради. Рақамли жамиятда инсон капитали ва ижтимоий инновациялар ўртасида кучли боғлиқлик шаклланади. Янги ғоялар ва ташаббуслар айнан инсонлар томонидан илгари сурилади ва амалга оширилади. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ушбу инновацияларни қўллаб-қувватлаш орқали ўз фаолиятини янада самарали ташкил этади. Бу жараёнда стартаплар, инкубаторлар ва акселераторлар муҳим рол ўйнайди.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал мослашувчанликни таъминлайди. Тез ўзгараётган ташқи муҳитга мослашиш қобилияти юқори бўлган институтлар барқарор ривожланишга эришади.[5] Бу эса, ўз навбатида, уларда фаолият юритаётган инсонларнинг билим ва кўникмаларига боғлиқ. Мослашувчанлик инсон капиталининг муҳим сифат кўрсаткичларидан бири сифатида намоён бўлади. Шу тариқа инсон капитали рақамли жамиятда давлат ва фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини интенсивлаштиришда стратегик, функционал ва маданий омилларни ўзида мужассам этган ҳолда, институционал тараққиётнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи сифатида намоён бўлишда давом этади. Унинг ривожланиши рақамли трансформация жараёнларининг самарадорлигини белгилаб берувчи асосий мезонлардан бири ҳисобланади.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал тизимларнинг чуқурлашган интеграциясини таъминлаш орқали улар фаолиятини янада интенсивлаштиради. Давлат, хусусий сектор ва фуқаролик жамияти ўртасидаги чегаралар нисбий тус олиб, уларнинг ўзаро ҳамкорлиги янги шакл ва механизмлар асосида амалга оширилади.[6] Бу жараёнда инсон капитали турли соҳалардаги билим ва кўникмаларни бирлаштирувчи, комплекс муаммоларни ечишга қодир универсал ресурс сифатида намоён бўлади. Давлат бошқарувида инсон капитали орқали тармоқлараро ҳамкорлик (intersectoral collaboration) кучаяди. Соғлиқни сақлаш, таълим, транспорт ва хавфсизлик соҳаларидаги рақамли платформалар ўзаро интеграциялашган ҳолда ишлай бошлайди. Бундай тизимларни мувофиқлаштириш ва самарали бошқариш учун эса кенг қамровли билимга эга бўлган мутахассислар талаб этилади. Бу эса инсон капиталининг интердисциплинар хусусиятини янада кучайтиради.

[5] Жаҳон банки. Жаҳон тараққиёти тўғрисидаги ҳисобот — 2016: рақамли дивидендлар. — Вашингтон: Жаҳон банки, 2016.

[6] Кастельс М. Тармоқ жамиятининг юксалиши. — 2-нашр. — Оксфорд: Уайли-Блэквелл, 2010. — 656 б.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Фуқаролик жамияти институтлари доирасида инсон капитали орқали ижтимоий шериклик (social partnership) механизмлари ривожланади.[7] Давлат ва нодавлат ташкилотлар ўртасидаги ҳамкорлик фақат формал келишувлар билан чекланиб қолмай, балки рақамли платформалар орқали доимий ва интерактив мулоқот шаклига ўтади. Бу эса жамоатчилик манфаатларини ҳимоя қилишда янада самарали натижаларга эришиш имконини беради. Рақамли жамиятда инсон капитали ахборот оқимларини бошқариш ва улардан самарали фойдаланиш қобилияти орқали институционал фаолиятни оптималлаштиради. Маълумотларни йиғиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш жараёнлари автоматлаштирилган бўлса-да, уларни тўғри талқин қилиш инсон омилига боғлиқ. Шу сабабли маълумотлар билан ишлаш маданияти инсон капиталининг ажралмас қисмига айланади.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал шаффофликни таъминлашда ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга[8]. Очиқ маълумотлар сиёсати, электрон ҳисоботлар, онлайн мониторинг тизимлари каби воситалар орқали давлат ва жамият институтлари фаолияти очиқ ва назорат қилинадиган бўлади. Бу жараёнда фуқароларнинг фаол иштироки ва уларнинг рақамли компетенцияси муҳим аҳамият касб этади. Шу билан бирга, инсон капитали институционал барқарорлик ва хавфсизликни таъминлашда стратегик омил сифатида намоён бўлади. Рақамли инфратузилмаларга боғлиқлик ортган сари, уларни муҳофаза қилиш, узлуксиз ишлашини таъминлаш ва фавқулодда ҳолатларда тезкор чора кўриш муҳим аҳамият касб этади. Бу вазифаларни бажариш эса юқори малакали мутахассислар мавжудлигини талаб этади.

Инсон капитали рақамли жамиятда билимлар иқтисодиётини шакллантириш орқали институционал фаолиятни янги босқичга олиб чиқади. Билимлар асосий ресурсга айланган шароитда, уларни яратиш, тарқатиш ва қўллаш жараёнлари жадаллашади. Бу эса давлат ва фуқаролик жамияти институтларининг инновацион салоҳиятини оширади. Рақамли жамиятда инсон капиталига инвестиция киритишнинг мультипликатив эффекти намоён бўлади. Таълим ва илм-фанга йўналтирилган сармоялар нафақат кадрлар салоҳиятини оширади, балки иқтисодий ўсиш, ижтимоий барқарорлик ва институционал самарадорликка ҳам ижобий таъсир кўрсатади.[9] Бу эса инсон капиталини ривожлантиришни давлат сиёсатининг устувор йўналишига айлантиради.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал ислоҳотларнинг муваффақиятини белгилаб берувчи асосий омил сифатида ҳам намоён бўлади. Ислоҳотлар қанчалик пухта режалаштирилган бўлмасин, уларни амалга оширадиган инсонлар етарли даражада тайёр бўлмаса, кутилган натижага эришиб бўлмайди. Шу сабабли ислоҳотлар билан бирга инсон капиталини ривожлантириш чора-тадбирлари ҳам амалга оширилиши лозим.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал ривожланишнинг узлуксизлигини таъминлайди. Янги технологиялар, янги билимлар ва янги кўникмалар доимий равишда пайдо бўлиб бораётган шароитда инсон капитали ҳам доимий равишда янгиланиб бориши зарур. Бу эса

---

[7] Патнэм Р. Якка ўйин: Америка жамиятида ижтимоий ҳамкорликнинг сусайиши. — Нью-Йорк: Саймон ва Шустер, 2000.

[8] Бирлашган Миллатлар Ташкилоти. Электрон ҳукумат тадқиқоти — 2024: барқарор ривожланиш учун рақамли давлат бошқаруви модели. — Нью-Йорк: БМТ, 2024. — 205 б.

[9] Шульц Т. В. Инсон капиталига инвестициялар // Америка иқтисодий шарҳи. — 1961. — Т. 51. — № 1. — Б. 1–17.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

узлуксиз таълим ва малака ошириш тизимларини ривожлантиришни талаб этади.[10] Шу тарзда инсон капитали рақамли жамиятда давлат ва фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини интенсивлаштиришда универсал, динамик ва стратегик ресурс сифатида намоён бўлиб, у институционал самарадорликни ошириш, ижтимоий барқарорликни таъминлаш ва инновацион тараққиётни рағбатлантиришда ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал тизимларнинг адаптивлик қобилиятини белгилайдиган асосий омил сифатида янада мураккаб функцияларни бажаради. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ташқи муҳит тез ўзгараётган шароитда фақат тайёр қоидалар асосида эмас, балки вазиятга мослашувчан қарорлар қабул қилиш орқали фаолият юритишга ўтади. Бу жараёнда инсон капитали аналитик фикрлаш, тизимли ёндашув ва инновацион ечимлар ишлаб чиқиш қобилияти орқали институтларнинг ҳаётийлигини таъминлайди. Рақамли бошқарув тизимларида инсон капитали маълумотлар экотизимини шакллантириш ва уни бошқаришда марказий ўрин тутади. Маълумотлар турли манбалардан келиб тушадиган шароитда уларни интеграция қилиш, таҳлил қилиш ва стратегик қарорларга айлантириш учун юқори малакали кадрлар зарур бўлади. Бу эса давлат бошқарувида data-driven decision-making моделининг мустаҳкамланишига олиб келади.

Фуқаролик жамияти институтларида инсон капитали жамоатчилик назоратининг сифати ва таъсир кучини оширади. Рақамли платформалар орқали давлат фаолияти устидан мониторинг олиб бориш, ижтимоий лойиҳаларни баҳолаш ва жамоат фикрини шакллантириш жараёнлари фаоллашади. Бу жараёнда таҳлилчилар, экспертлар ва фаол фуқароларнинг роли кучаяди, улар институционал балансни таъминловчи муҳим субъектларга айланади. Инсон капитали рақамли жамиятда институционал инновацияларнинг асосий генератори сифатида намоён бўлади. Янги технологиялар, сунъий интеллект, автоматлаштириш ва блокчейн каби тизимлар жорий этилиши инсон омилининг аҳамиятини камайтирмайди, аксинча, уни янги даражага олиб чиқади. Чунки бу технологияларни яратиш, жорий этиш ва бошқариш айнан инсон интеллектуал салоҳиятига боғлиқ.

Хулоса. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасидаги ўзаро ишонч муҳитини шакллантиришда ҳам инсон капитали ҳал қилувчи роль ўйнайди. Профессионаллик, очиқлик ва ахлоқий меъёрларга амал қилиш институционал ишончни мустаҳкамлайди. Бу эса рақамли жамиятда ижтимоий барқарорликни таъминлашнинг муҳим шарти ҳисобланади. Инсон капитали рақамли жамиятда ижтимоий тизимларнинг ўз-ўзини ташкил этиш (self-organization) қобилиятини кучайтиради. Фуқароларнинг ташаббускорлиги, рақамли платформалар орқали ҳамкорлик қилиш имконияти ва билим алмашинуви жамиятда табиий равишда янги институционал шаклларни вужудга келтиради. Бу жараёнда давлат кўпроқ регулятор ва фасилитатор ролида намоён бўлади. Инсон капитали иқтисодий ва ижтимоий сиёсатнинг уйғунлашувини таъминлашда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Рақамли жамиятда иқтисодий ўсиш фақат молиявий кўрсаткичлар билан эмас, балки инсон салоҳиятининг ривожланиш даражаси билан ҳам ўлчанади. Шу боисдан таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоя тизимлари инсон капиталини ривожлантиришнинг ажралмас қисмига айланади.

[10] Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти. Кўникмалар стратегияси — 2019: яхшироқ келажакни шакллантириш кўникмалари. — Париж: ИҲТТ нашриёти, 2019.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Шу билан бирга, инсон капитали институционал трансформация жараёнларида барқарорлик ва узлуксизликни таъминлайди. Рақамли ислоҳотлар қанчалик тез амалга оширилмасин, уларнинг самараси инсон омилига боғлиқ бўлиб қолади. Шу сабабли инсон капиталини ривожлантириш узоқ муддатли стратегик вазифа сифатида қаралиши зарур.

Инсон капитали рақамли жамиятда билимлар ва технологиялар ўртасидаги боғловчи ҳалқа сифатида институционал тизимларнинг интеграциялашувини таъминлайди. Бу эса давлат ва фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини янада мувофиқлаштирилган, самарали ва инновацион йўналишда ривожлантириш имконини беради. Шу тариқа инсон капитали рақамли жамият шароитида давлат ва фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини интенсивлаштиришда тизимли, стратегик ва трансформацион ресурс сифатида намоён бўлиб, у институционал ривожланишнинг барча босқичларида ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Инсон капитали рақамли жамиятда институционал тизимларнинг узоқ муддатли барқарорлигини таъминловчи фундаментал омил сифатида намоён бўлишда давом этади. Давлат ва фуқаролик жамияти институтларининг ривожланиши фақат технологиялар ёки ҳуқуқий базага эмас, балки ушбу тизимларни ҳаракатга келтирадиган инсонларнинг интеллектуал ва ижтимоий салоҳиятига боғлиқ. Шу нуқтаи назардан, инсон капитали институционал эволюциянинг асосий ҳаракатлантирувчи ядросига айланади. Рақамли муҳитда давлат бошқаруви тизимида қарор қабул қилиш жараёнлари тобора интеллектуаллашиб боради. Автоматлаштирилган тизимлар маълумотларни йиғиш ва дастлабки қайта ишлашни амалга оширса-да, стратегик қарорларни қабул қилиш инсон капиталига таянади. Бу ерда аналитик фикрлаш, сценарийларни прогноз қилиш ва тизимли таҳлил қилиш қобилияти ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Шульц Т. В. Инсон капиталига инвестициялар // Америка иқтисодий шарҳи. — 1961. — Т. 51. — № 1. — Б. 1–17.
2. Беккер Г. С. Инсон капитали: таълимга алоҳида эътибор қаратилган назарий ва эмпирик таҳлил. — 3-нашр. — Чикаго: Чикаго университети нашриёти, 1993. — 412 б.
3. Минсер Ж. Таълим, тажриба ва даромадлар. — Нью-Йорк: Колумбия университети нашриёти, 1974.
4. Кастельс М. Тармоқ жамиятининг юксалиши. — 2-нашр. — Оксфорд: Уайли-Блэквелл, 2010. — 656 б.
5. Норт Д. Институтлар, институционал ўзгаришлар ва иқтисодий натижалар. — Кембриж: Кембриж университети нашриёти, 1990. — 159 б.
6. Фукуяма Ф. Ишонч: ижтимоий фазилатлар ва фаровонликни яратиш. — Нью-Йорк: Фри Пресс, 1995.
7. Патнэм Р. Якка ўйин: Америка жамиятида ижтимоий ҳамкорликнинг сусайиши. — Нью-Йорк: Саймон ва Шустер, 2000.
8. Сен А. Эркинлик сифатида тараққиёт. — Оксфорд: Оксфорд университети нашриёти, 1999.
9. Жаҳон банки. Жаҳон тараққиёти тўғрисидаги ҳисобот — 2016: рақамли дивидендлар. — Вашингтон: Жаҳон банки, 2016.
10. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти. Электрон ҳукумат тадқиқоти — 2024: барқарор ривожланиш учун рақамли давлат бошқаруви модели. — Нью-Йорк: БМТ, 2024.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.